

РАДАКОВА ОЛЕНА ПЕТРІВНА

Радакова Олена Петрівна (уродж. Єленєва; 1869, Слов'яносербський повіт Катеринославської губернії, нині Луганська обл. – 14.05.1910, Крим, Місхор) – український історик, етнограф, громадська діячка. Наприкінці 1880-х – першій половині 1890-х рр. мешкала і працювала в Харкові. Брала участь в роботі Харківського товариства поширення в народі грамотності, Харківської громадської бібліотеки. Членкиня Харківського історико-філологічного товариства. Учениця Д. І. Багалія. Дослідниця історії та етнографії Слобожанщини, Лівобережної України. З 1896 р. опікувалася розбудовою бібліотечної справи і системи освіти у Слов'яносербському повіті.

Народилася в дворянській родині Єленєвих на Катеринославщині (нині на території Луганщини). Життя, наукова та просвітницька діяльність значною мірою пов'язані з Харковом, Слобожанщиною. У 1887 р. із золотою медаллю закінчила 2-гу жіночу гімназію в Харкові. Незабаром вийшла заміж за Віктора Миколайовича Радакова (1864–1929), випускника Харківського університету, згодом – відомого земського діяча та одного з організаторів освіти в Катеринославській губернії. 1888 року молода сім'я виїжджає до Парижа, де чоловік Олени продовжує навчання у Сорбонні та Колеж де Франс. У Парижі Олена вперше починає вивчати археологію, антропологію та етнографію. До цього її спонукало знайомство з видатним українським антропологом Федором Вовком. Завдяки вченому Радакова отримала можливість прослухати найцікавіші лекції провідних французьких науковців, зокрема з археології. Під впливом Ф. Вовка в Олени формується інтерес до українства, української історії та культури, наукової роботи. Ймовірно, це також вплинуло на її подальшу просвітницьку діяльність.

Після повернення з Парижа Віктор Радаков розпочинає адвокатську практику, а Олена – студії під керівництвом видатного історика Слобожанщини професора Дмитра Багалія (Харків, 1890-ті рр.). Багато

працює в історичному архіві при Харківському університеті і на підставі архівних матеріалів готує наукові праці, що відмічалися новизною та оригінальністю. Серед них – «Українські козаки на Ладозькій каналі», «Гетьман Данило Апостол у ролі колонізатора» та ін. Завдяки своїй працьовитості та аналітичним здібностям О. Радакова увійшла до сформованої Д. І. Багалієм наукової школи істориків-архівістів, діяльність якої сприяла зростанню вітчизняної архівної справи та історичної науки, а також історичної регіоналістики. В автобіографії Дмитро Іванович згадує О. Радакову серед кращих своїх учнів поряд з Д. Міллером, М. Плохинським та ін.; називає її дуже талановитою науковою робітницею. Напрацювання молодшої вченої привернули увагу й таких провідних українських істориків, як О. Оглоблін та М. Грушевський.

На початку 1890-х років дослідниця захворіла на туберкульоз, хоча це значно знизило її можливості до систематичної наукової роботи, та молода вчена наполегливо працювала над своїми розвідками. Відданість справі й талант Олени Радакової також відмітив видатний етнограф Слобожанщини Микола Сумцов, зауважуючи, що, досліджуючи українську історію й етнографію, вона багато працювала в холодному і старому приміщенні архіву, маючи при цьому серйозні проблеми зі здоров'ям. Вчений підкреслював наявність у О. Радакової великої любові до наукової істини та рідного краю, звертав увагу на її скромність, спостережливість, неабиякий запас наукових знань і завжди серйозне зацікавлення дослідженнями.

Близько 1892 р. Олена Петрівна стає членом Харківського історико-філологічного товариства (ХІФТ). Започатковане при Харківському університеті наприкінці 1870-х років, воно відіграло велику роль у розвитку історичного краєзнавства та регіоналістики, зокрема Слобожанщини, Лівобережної України. Водночас у молодій вченої наростає інтерес до етнографії, зокрема тієї місцевості, де вона народилася. Під час лікування в

Європі Радакова також прослухала курс лекцій з антропології (Берлін, кінець 1890-х рр.).

У 1890-х роках, серйозно займаючись науковою працею, Олена Петрівна водночас чимало часу починає приділяти просвітницькій діяльності, організації бібліотечної справи. Брала участь в роботі Харківської громадської бібліотеки (ХГБ, нині ХДНБ ім. В. Г. Короленка). Правління ХГБ отримувало значну підтримку з боку представників місцевої інтелігенції, що безпосередньо виконували певний обсяг робіт у книгозбірні. Так, наприклад, вони відповідали за організацію роботи III розряду бібліотеки, відкритого 1890 р. для обслуговування найбільш вразливих верств населення міста. Працівники розряду (здебільшого жінки) займалися видачею й підбором (рекомендаціями) книг для підписників, закупували книги для бібліотеки за затвердженим переліком, а також опікувалися занесенням відомостей до каталогу, вели облік примірників і статистику, зокрема підраховували кількість підписників тощо. Більшість з них працювали безоплатно. У звіті бібліотеки за 1891–1892 рр. серед таких співробітників вказано й Олену Петрівну Радакову. Її ім'я також можна знайти у списках членів ХГБ за 1895–1896 рр.

1896 р., після обрання Віктора Радакова головою Слов'яносербської повітової земської управи, Олена Петрівна разом з чоловіком повертається в рідні місця, де розгортає велику просвітницьку роботу. Зробила значний внесок у просування культурно-освітнього напрямку: створила план загальної освіти в повіті, організувала бібліотеку для земських службовців, очолила товариство взаємодопомоги вчителів, була секретарем комісії бібліотек-читалень. Водночас продовжувала наукову роботу, підтримуючи зв'язки з харківською науковою спільнотою та організаційним центром історичних досліджень, який зосереджувався при Харківському університеті, ХІФТ, історичному архіві.

Значним є внесок О. П. Радакової в організацію і проведення XII археологічного з'їзду (Харків, 1902). Вона була членом комітету з підготовки з'їзду («попереднього комітету») і за його дорученням 1900 р. здійснила експедиції до Старобільського повіту. Оpubліковані матеріали та етнографічні джерела, зібрані за результатами розвідок, мали значну наукову й культурну цінність. У 1901 р. Олена Петрівна виконує більш складне завдання комітету – здійснює етнографічний опис Катеринославської губернії. Високу оцінку цим напрацюванням дали Дмитро Багалій та Микола Сумцов. Зібрані Радаковою значні за обсягом колекції були представлені на етнографічній виставці у 1902 р. (в організації якої вона брала активну участь і фактично була її упорядником), а потім зберігалися в етнографічному музеї Слобожанщини при Харківському університеті. Внесок Радакової у формування колекцій музею був особливо значущим: про це згадують М. Сумцов та Д. Багалій у своїх фундаментальних працях. У цей період здоров'я Олени Петрівни значно погіршилося та, за словами М. Сумцова, незважаючи на важкий стан, вона продовжувала енергійно працювати, що відволікало її від хвороби.

Майже упродовж всього життя Олена Петрівна поєднувала наукову роботу з просвітницькою, громадською і самовіддано працювала в будь-якому напрямі діяльності. У 1890-х рр. для видавничого комітету Харківського товариства поширення у народі грамотності (ХТГ) підготувала кілька науково-популярних брошур про Швейцарію, Голландію та США. Ці книги витримали кілька перевидань, голова комітету Дмитро Багалій назвав їх одними з кращих народних видань, що вийшли друком за сприяння ХТГ. Аналізуючи роботу видавничого комітету товариства та вказуючи на доступність й виразність викладення творів, Д. І. Багалій згадує О. Радакову серед авторів – представників «видатних наукових сил» – таких як М. Ф. Сумцов, О. М. Краснов, Д. П. Міллер. Відомо також, що вона була прибічницею української книги й намагалася всіляко її підтримувати.

Наприкінці життя О. Радакова серйозно зацікавилася літературою та філософією, вона автор статей про Генріка Ібсена та Моріса Метерлінка. Останні роки мешкала в Криму, куди родина переїхала після відсторонення чоловіка від управління земством за демократичні погляди, що суперечили владі. Померла від загострення хвороби, похована у Місхорі.

Д. Багалій та М. Сумцов присвятили пам'яті вченої окремі статті. Висока оцінка наукового доробку О. Радакової та духовно-моральних якостей її особистості з боку вчених, колег і наставників свідчить про значущість цієї постаті в історико-культурному розвитку як Слобожанщини, так і її рідної Луганщини.

Праці

1. Радакова О. Золотарство у Старобільському повіті у Харківщини // Матеріали до українсько-руської етнології. Львів : 3 друк. НТШ, 1899–1929. Т. 6. 1905. С. 108–112. Електрон. аналог: URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0002820>
2. Радакова Е. П. Отчет о поездке по Старобельскому уезду // Труды Харьковского предварительного комитета по устройству XII археологического съезда. Харьков, 1902. Т. 1. С. 103–108.
3. Радакова Е. П. Українські козаки на Ладозькім каналі // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. 1896. Т. XII. С. 1–20.
4. Радакова Е. П. Гетман Даниил Апостол в роли колонизатора // Киевская старина. 1891. № 6. С. 458–468.
5. Радакова Е. П. О ревизиях в Малороссии в XVIII ст. // Труды XI Археологического съезда в Киеве. Москва, 1902. Т. 2. С. 105–125.
6. Радакова Е. П. Этнографическая экскурсия по Екатеринославской губернии // Известия XII археологического съезда в Харькове. Харьков, 1902. С. 44–45.
7. Радакова Е. Генрих Ибсен // Вестник воспитания. 1902. № 1/2.

8. Радакова Е. Метерлинк как философ и моралист // Вестник воспитания. 1909. № 1/2.

Джерела

1. Багалій Дмитро. Автобіографія. П'ятдесят літ на сторожі української науки та культури. Київ, 1927. С. 82, 84, 108, 119. Електрон. аналог: URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=8632>

2. Багалеї Д. И. Памяти Елены Петровны Радаковой // Утро. 1910. № 1056. С. 3–4.

3. Сумцов Н. Елена Петровна Радакова // Южный край. 1910. 14 июня. С. 3.

4. Забудкова О. А. Олена Петрівна Радакова – історик, етнограф, громадська діячка // Луганщина: краєзнавчі розвідки : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф., 22 квіт. 2021 р., м. Старобільськ, Україна / ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка» [та ін.]. Старобільськ, 2021. С. 59–64.

5. Внесок вихідців з Луганщини в національний рух України XIX – початку XX століття // Нариси історії Луганщини / В. С. Курило, О. В. Набока, О. А. Забудкова. Полтава – Київ : Талком, 2023. С.148–158.

6. Список членов Харьковской общественной библиотеки к 1-му октября 1896 г. // Отчет Харьковской общественной библиотеки за десятый год ея существования (с 1-го октября 1895 г. по 1-е октября 1896 г.) и Протокол общаго собрания членов ея 15 декабря 1896 г. Харьков : Тип. Шмерковича, 1897. С.50–54.

7. Отчет Харьковской общественной библиотеки за шестой год (с 26 сентября 1891 г. по 26 сентября 1892 г.) и Протокол Общаго собрания членов ея 13-го декабря 1892 года). Харьков : Тип. Зильберберга, 1892. С. 2.

8. Квасницький Г. Пам'яті О. П. Радакової // Рада. 1910. № 127. С. 2. Електрон. аналог: URL: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/0c/Rada_1910_127.pdf

9. Багалій Д. І. Історія Слобідської України. Розділ 13. Харків як українське місто. Харків : Дельта, 1993. С. 228. [Про внесок О. П. Радакової у створення Етнографічного музею Слобожанщини].

10. Сумцов М. Ф. Етнографічний музей в Харкові // Слобожане: Історично-етнографічна розвідка. Харків, 1918. С 220–221. [Про колекцію, зібрану О. П. Радаковою]. Електрон. аналог: URI : <https://escriptorium.karazin.ua/handle/1237075002/1636>

11. Сумцов М. Ф. Олена Радакова // Слобожане: Історично-етнографічна розвідка. Харків, 1918. С. 217. Електрон. аналог: URI : <https://escriptorium.karazin.ua/handle/1237075002/1636>

Сафонова Вікторія Володимирівна

Статтю створено 20.01.2025.